

КЛЯШТОР БОСИХ КАРМЕЛІТІВ – ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ БАРОКО В УКРАЇНІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті висвітлюються основні етапи історії Кляштору Босих Кармелітів у Бердичеві – визначної пам'ятки архітектури бароко в Україні.

Ключові слова: Кляштор Босих Кармелітів, архітектура бароко, фортеця, верхній костел, нижній костел.

Abstract

In the article the main stages of the history of the Monastery of the Barefoot Carmelites in Berdichev – sights of Baroque architecture in Ukraine .

Keywords: Monastery of Barefoot Carmelites , architecture baroque castle , upper church, lower church.

Наша держава з кожної історичної епохи успадкувала велику кількість культурних пам'яток. Значний інтерес викликають пам'ятки архітектури бароко, що яскраво характеризують тогочасну добу. До таких пам'яток належить Кляштор Босих Кармелітів у Бердичеві.

Метою статті є висвітлення основних етапів історії Кляштору Босих Кармелітів у Бердичеві – визначної пам'ятки архітектури бароко в Україні.

Історія кляштору сягає 1627 р., коли генеральний староста київського краю Януш Тишкевич заснував монастир Босих Кармелітів як обітницю за звільнення з татарського полону. У 1630 р. він дарує замок католицькому ордену «босих кармелітів» [1].

Із 1634 р. бердичівські «босі кармеліти» розбудовують замок – закладають дольний (підземний) Маріїнський костел, будують торгівельні склади, крамниці та інші господарські будівлі, закладають мури фортеці. Монастирські будівлі, обнесені валом з підйомним мостом і гарматами, представляли собою добре укріплену фортецю, в якій постійно знаходився гарнізон для захисту монастиря від нападів татар та козаків. Фортеці дається назва «фортеця найсвятішої Марії Діви» [1].

Варто зазначити, що на долю кляштору вплинули історичні події того часу, що відбувалися на Правобережжі. У ході національно-визвольної війни 18 липня 1648 р. повстанці під проводом Максима Кривоноса штурмом взяли фортецю і майже повністю її зруйнували. Кармеліти, залишаючи Бердичів, вивезли до Львова образ Матері Божої і протягом 73 років ікона перебувала в монастирі сестер кармеліток босих. У 1663 р. ченці ордену повернулися до Бердичева і почали відбудовувати понищений монастир. За роки царату і радянської влади кляштор неодноразово зазнавав руйнувань, змін і реконструкцій [2]. У 1991 об'єкт було передано релігійній громаді та монахам.

Монастир Босих Кармелітів побудовано в стилі бароко з великим центральним куполом та двома бічними високими вежами. Костел вирізнявся вражаючою пишністю інтер'єру, його прикрашали позолота, ліпнина, різьблення та фресковий живопис, де барокова основа гармонійно поєднана з стилем рокайль.

Кляштор споруджено на пагорбі над річкою Гнилоп'ять. Ансамбль монастирських будівель був оточений оборонними мурами з бійницями, наріжними вежами та новоіталійськими укріпленнями, збудованими під керівництвом архітектора Яна де Вітте в середині XVIII ст.

Первісно головним входом у фортецю слугувала невелика брама з напівокруглою перемичкою, яка була розташована у східній частині фортеці між двома бастіонами, оточеними мурами. Згодом по обидві сторони брами, з внутрішньої сторони східних фортечних мурів, було збудовано два прибрамних корпуси, поєднаних між собою вежею, яка стала над первісною брамою.

Відтоді головний вхід до фортеці здійснювався через проїзд у цій двоповерховій надбрамній вежі, накритій куполоподібним дахом з гербом ордену на верхівці. На стіні головного фасаду вежі, на рівні другого поверху, розміщений намальований образ Матері Божої Бердичівської на тлі картуша з дванадцятьма напівкруглими кутами. Над цією композицією зберігалися гарматні ядра, які позастрявали у цеглі твердині у 1768 р. Завершувала фасад вежі кам'яна статуя Св. Архангела Михаїла. Вежа ця, частково зруйнована під час німецької навали, збереглася до наших днів [3].

Зведений у архітектурних формах бароко, костел у своїй об'ємно-просторовій композиції поєднав принципи побудови базилікального та хрещатого храмів. Купол костелу завершено світловим ліхтарем. До верхнього костелу ведуть кам'яні сходи, які з обох сторін оточують вхід до нижнього костелу. До середини верхнього костелу ведуть три прямокутної форми портали з кам'яними обрамленнями. Над середнім порталом – гербовий картуш – плита з дарчим написом, яка не збереглася, та балкон з балюстрадою [2].

Над бічними порталами розташовано декор з монограмами «IHS» і «MARIA» в овальних обрамленнях та декоративних віночках у формі серця. Колони та пілястри підтримують фриз із тригліфами, лавровими віночками з пальметами, та профільований розкрепований горизонтальний карниз. Фасад вінчає фронтон з хвилястим карнизом у стилі бароко. У центрі фронтона знаходиться кам'яний барельєф Матері Божої Бердичівської. Нижче – балкон з балюстрадою для сурмачів, які у XVIII ст. щоденно вранці грали релігійні пісні на честь Матері Божої. На фронтоні – кам'яна скульптура Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії з канделябрами з боків. На цоколях звивів карнизу – статуї Св. Терези в ім'я Ісуса і Св. Івана в ім'я Хреста, учителів Церкви.

По обидві сторони фасаду костелу підносяться триярусні годинникові вежі з ліхтарями, оздобленими у просвітах отворів золоченими гірляндами. Одна з веж слугувала для сторожової охорони фортеці, а друга була дзвіницею. У ній до першої світової війни висіли три дзвони, дзвін яких лунав на відстані до 20 км. Вежі, купол костелу та його дахи вкриті міддю.

У цокольній частині головного фасаду, під вхідним ганком, розташований вхід до нижнього костелу. При будівництві нижнього костелу та прилеглих до нього келій було використано частину мурів та приміщень замку Тишкевичів. Про це свідчать товсті стіни, величезні підземелля, засипані тунелі, а особливо нижня частина вежі з входом до келій, яка первісно могла бути замковою вежею. Інтер'єр нижнього костелу має центральну наву, яка нижче від бічних і накрита циліндричним склепінням з розпалубками. Після спорудження верхнього костелу нижня святиня слугувала для відправ за померлими [3].

Верхній костел збудований за проектом архітектора Яна де Вітте. Його стіни вкривав фресковий живопис, споруда мала мармурову підлогу. Вівтарна частина верхнього храму – традиційна для католицьких храмів, де можна спостерігати образ Божої Матері (наново написана ікона Матері Божої Бердичівської), а також надписи «IHS» та «REGINA DÉCOR CARMELI», які засвідчують винятковий вплив ордену на долю кляштору.

Нині на території комплексу споруд кляштору також знаходяться музей, художня й музична школи. Кляштором опікується польська громада та кармелітанський орден. Вони виділяють кошти на проведення реставраційних робіт. Особлива увага приділяється мурам, оскільки існує постійна загроза обвалу. Так, 5 березня 2015 р. обвалилася одна зі стін фортеці. Попри це, Кляштор Босих Кармелітів у Бердичеві залишається культурним осередком, де проводяться релігійні та світські польсько-українські заходи.

Таким чином, архітектурні споруди, які є частиною нашої історії і несуть у собі відлуння й естетику минулих епох, які були свідками наших історичних вдач і поразок, пробуджують ретроспективне бачення й культурну саморефлексію. Прикладом такої споруди епохи бароко є Кляштор Босих Кармелітів у Бердичеві. Величність та історія цього храму уособлює бароковий світогляд, барокове мислення, граційність й трагізм, що демонструє винятковість та історичну цінність храму як пам'ятки архітектури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Санктуарій Матері Божої Шкаплерної у Бердичеві. – Видавництво Отців Кармелітів Босих. – Краків. – 1998. – 55 с.

2. Комплекс споруд Кармелітського монастиря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://my.berdychiv.in.ua/images/pam/g056.htm>
3. Бердичів. Кляштор Босих Кармелітів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/zhytomyrska-oblast/berdychivskyi-raion/berdychiv/berdychiv-klyashtor-bosykh-karmelitiv>

Хоменко Олександр Сергійович – студент групи 13В-14б, факультет машинобудування та транспорту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: homenko.1996@ukr.net.

Науковий керівник: **Тетяна Іванівна Сідлецька** – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Alexander S. Khomenko – student group 13V–14b , Faculty of Engineering and Transport, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Supervisor: **Sidletska Tetyana I.** – Cand. Sc. of study of Art, Assistant Professor of department of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.